

SOSYAL PSİKOLOJİ BAKIŞ AÇISINDAN ÇOCUK VE ERGENLERDE SUÇLU DAVRANIŞ GELİŞİMİ

DEVELOPMENT OF ANTI SOCIAL BEHAVIOR IN CHILDHOOD
AND ADOLESCENCE IN THE CONTEXT OF SOCIAL PSYCHOLOGY
THEORIES

Meltem GÜLER*

Özet: Gelişmiş ya da gelişmekte olan birçok ülke, saldırgan ve şiddet davranışı gösteren çocuk ve ergenler sorununu deneyimlemektedir. Sosyal psikoloji kuramları bağlamında, çocuklar ve ergenlerde suç ve suçlu davranış nedenlerini ve hangi durumsal etmenlerin bunları tetiklediğini belirlemek önemlidir. Bu çalışma, Sosyal Psikoloji disiplini merceği altında çocuklukta ve ergenlikte anti sosyal davranış gelişimi ve risk ölçme modellerini incelemek ve tartışmak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Anti sosyal davranış, ergen, psikoloji.

Abstract: Many developed or developing countries experience children and adolescence's anti social and violent behaviors problem. It is important to determine potential causes of crime and criminal behavior and which situational factors that triggers in the context of social psychology theories. This study is prepared to investigate and discussed anti social behavior development and risk assessment models in childhood and adolescence under social psychology discipline.

Keywords: Antisocial behavior, adolescence, psychology.

Gelişmiş ya da gelişmekte olan pek çok ülke, saldırgan ve şiddet davranışı gösteren çocuk ve ergenler sorununu deneyimlemektedir. Bu ergenler, ebeveynleri, akrabaları, öğretmenleri, arkadaşları, komşuları, kendileri ya da diğer sosyal kurumlar için oldukça büyük so-

* Uzman Psikolog, Mersin E Tipi Ceza İnfaz Kurumu.

runlara neden olurken, anne/babasını öldürerek bireysel ya da okulda diğer çocukları haraca bağlayarak ya da hırsızlık çeteleri kuran grup yapısıyla daha çok sayıda insana zarar vererek kendilerini göstermektedir.

Bireyler tarafından bildirilen nedenler ve hazırlayıcı etkenlerin ne olduğu onların bakış açısından yansısı da, toplumun yetişkin olmaya en yakın duran bireylerinin neden suç ve suçlu potansiyeli taşıyarak cezaevlerinde bulunduğu, kimlerin suça ve anti sosyal davranışlara yatkın olduğu, hangi durumsal etkenlerin bunları tetiklediğine ilişkin konuları "*Sosyal Psikoloji*" kuramlarını öne çıkararak ele almak yararlı olacaktır.

Bu çalışma, suçlu adalet sistemi bağlamında çocuklarda ve özellikle ergen grubunda görülen anti sosyal davranışlar, suçlu davranışları ve suç işlemeye yatkın grupların oluşumu ve risk alanlarını belirleme modellerini "*Sosyal Psikoloji*" kuramları açısından ele alıp tartışmak üzere hazırlanmıştır. Çalışmada, "*Sosyal Psikoloji*" yaklaşımlarıyla çocuk ve ergenlerde anti sosyal davranış ve suça giden yol ve Bruce (2006) ve Andrew ve Bonta (2003), tarafından öne sürülen, suçlu davranışa yol açan etmenler ve risk alanları üzerinde duran modeller incelenecektir. Saldırganlık/şiddet davranışları zaman içinde oldukça kararlı seyretmektedir (Olweus, 1979; akt. Taylor ve ark. 2007). Çocukluk döneminde görülen anti sosyal davranışlar, ilerleyen yaş dönemlerinde okulu bırakma, suçluluk ve psikopatoloji gibi ciddi sonuçları doğurmaktadır. (Graham ve ark., 1992). Bu nedenle, anti sosyal davranışa giden yolu "*Sosyal Psikoloji*" kuramlarıyla irdelemek davranışın suça dönüşmeden engel olunmasına yönelik müdahale programlarının hazırlanmasına öncülük edeceği düşünülmektedir.

Çocuk ve Ergen Kavramlarının Tanımlanması

Hukuksal alanda, çocuk ve küçük, toplumsal anlamda birey olmaya hazırlanan ve bu nedenle sorunlar ve karmaşalarla yüklü 18 yaşından küçük bireyler olarak belirtmektedir. Hukuksal düzenimiz, 11 yaşını tamamlamış, 16 yaşından gün almamış bireyleri küçük; 16 yaşından gün almış, 18 yaşını tamamlamamış bireyleri de çocuk olarak tanımlamaktadır (Uluğtekin, 1991). Gelişim psikoloji ise 12 yaş öncesini

çocukluk, 12-18 yaş arası çocukluktan çıkan ve yetişkinliğe hazırlanan ergenlik dönemi, 18-30 yaş arası ise genç yetişkinlik olarak ele almaktadır (Gander ve Gardiner, 1993).

Anti Sosyal Davranış ve Suç Kavramlarının Tanımlanması

Sosyal psikoloji için *suç*, sosyal grubun üyeleri tarafından olumlu ve yararlı olarak kabul edilmiş inanç, gelenek, örf ve adetlerin dayandıkları ilkelere aykırı işlenmiş davranış olarak tanımlanırken (Evrin, 1970), bireyin, kuralları ve başkalarının haklarını sürekli ihlal ederek davranması, toplumsal olarak belirlenmiş davranış örneklerini, sosyal normları zedeleyen davranışlar, “*anti sosyal davranış*” olarak tanımlanmaktadır (Kaner, 1991). Hırsızlık, adam öldürme, gasp, uyuşturucu madde kullanmak gibi davranışlar yasalar tarafından sınıflandırılarak hukuksal cezaya tabi tutulurken, yalan söyleme, okuldan kaçma, derslere girmeme, babasının cebinden izinsiz para alma, evden kaçma ya da otobüse biletsiz binmek gibi davranışlar yasalar tarafından sınıflanmayan anti sosyal davranışlara işaret ederler. Problem davranışlar olarak görülen anti sosyal davranışlar, ergenin gelişim görevlerini başarmasına, kendisinden beklenen sosyal rolleri yerine getirmesine, yeterlik ve çaşarı duygusunu hissetmesine ve genç yetişkinlik dönemine başarıyla geçmesine engel olan davranışlardır (Jessor, 1991).

Anti Sosyal Davranış Gelişimi Üzerine “Sosyal Psikoloji” Kuramları

Sosyal psikoloji, insanların kendilerini ve başkalarını nasıl algıladıkları, davranışları nasıl açıkladıkları, tutumların nasıl biçimlendiği, kişilerarası ilişkileri, grubun davranışa etkileri gibi konuları bilimsel olarak araştıran psikolojinin bir alt dalıdır. Sosyal psikologlar, kişilerarası ve gruplar arası olmak üzere iki düzeyden bireyin toplumsal durumu üzerine odaklanırlar. Şiddete dayalı bir suçun analizi için, sosyal psikologlar ne tür kişiler ve gruplar arası durumların saldırganlığı ve sosyal olmayan davranışları arttırdığı üzerinde “Sosyal Psikoloji” kuramlarına durmaktadırlar. (Taylor ve ark., 2007).

Bilişsel kuramlar açısından şiddet ve suça yönelik davranışları incelediğimizde bazı durumsal etmenlerin anti sosyal davranışı körük-

lediği ya da engellediğine dair çalışmalar görmekteyiz. (Anderson ve Bushman, 2002). Saldırgan davranışları arttıran/azaltan uyaranlar üzerine yapılan çalışmada Berkowitz ve Lepage (1967), laboratuvar ortamında, katılımcılara raket yerine silah göstererek hangi uyaranın saldırganlığı arttırdığını araştırmışlar ve silahın gösterilmesiyle, saldırganlıkla ilgili düşüncelerin harekete geçtiğini bulmuşlardır. Berkowitz ve Lepage'in bu çalışması, İsveçli katılımcılarla desteklenerek, Frodi (1975) tarafından tekrar düzenlenmiştir. Çalışmada saldırganlık arttıran ve azaltan uyaranlar belirlenerek, bir koşulda silah, diğer koşulda biberon ve son koşulda da hiçbir uyaranın yer almadığı üç durumda deney uygulanmıştır. Yanında silah bulunan katılımcılar, yanında biberon bulunan ve hiçbir şey bulunmayan koşula göre kurbanı daha fazla şok uygulamıştır. Michael ve ark. (2006) ise yaptıkları çalışma ile anti sosyal davranışların durumsal etmenlerden çok empati eksikliğinden oluştuğunu öne sürmektedir.

Sosyal psikolojinin önemli bir olgusu olan *benlik* (kendilik algısı), ergenlikte son derece dinamik gelişen bir olgudur. Her şey yolunda giderse olumlu kendilik algısı oluşurken aksi bir durumda sonuç, uyumsuzluk ve kendilik algısını, uyuşturucuyla değiştirme girişimleri olabilir (Gander ve Gardiner, 1993). *Benlik bilgisi*, sosyal davranışı nasıl şekillendirir? Bu soruyu açıklamak için *şema* olgusunu ele almak gerekir. Şemalar, bir yaşam alanı hakkında örgütlü ve yapılanmış inanç takımları (Taylor ve ark, 2007) ya da zihnimizdeki bilişsel dosyalar olarak görülebilir. Yaşantı yolu ile gelen bilgiler, bu şemalar sayesinde düzenlenir, yapılandırılır ve organize edilir. Piaget, bireyin fiziksel çevreye ne tür tepki göstereceğini şemaların -organizmanın bilişsel yapı unsurları- tespit edeceğini öne sürmektedir (akt. Hergenhahn & Olson, 1994). Örneğin, kendisini kızdıran kişiye karşı birey, öfkesini saldıran mı, karşısındakini yok sayarak mı yoksa ondan kaçarak mı yönetecek?

Kendimizi nasıl tanımladığımıza ilişkin şemalar, benlik şemalarıdır. Kişilik özelliklerimiz ve davranışımızla ilgili bilişsel çerçeveler bu şemada toplanır. (Marcus & Sentis, 1982). Benlik şemaları, geçmiş tecrübelerden gelen, benlik ile ilgili işlemlere rehberlik eden, benlik hakkındaki bilgi yapılarıdır; bireyin ilgilerini, yatırımlarını ve göze çarpan yönlerini yansıtır. Bireyin benlik bilgisi, şemalar üzerine kurulurken her yeni bilgi daha önce oluşmuş şema tarafından seçilir, yorumlanır

ve özümseir. Benlik şemaları ile bireyler benliklerini rasyonel olarak işlemeleyebilir, gelecekteki davranışlarını tahmin edebilir ve yeni bilgiyi değerlendirebilirler. Örneğin, bireyin benlik şeması “şiddet dolu/saldırgan” kavramını barındırıyorsa, kişi kendisinde ve diğerlerinde bu kavramla ilgili konulara karşı daha duyarlı olacak ve sosyal ilişkilerini bu konu öne çıkacak şekilde ayarlayacaktır (Markus, 1983). Birey, şemasında yer alan özelliğe göre; saldırgan, yaratıcı, yetenekli, bağımsız gibi bu benliği başarması anlamına gelen bilişsel temsillere sahip olacaktır. Sadece bilişsel kontrolü desteklemede değil aynı zamanda davranışın ortaya çıkması ve düzenlenmesinde ve gelecekteki davranışlar üzerinde de şemanın etkisi olduğu düşünülmektedir (Markus,1983). Şemalar bireyin beklentisini şekillendirip, durumun nasıl ele alınıp yorumlanacağını belirlerken davranışı etkilerler.

Zelli ve ark. (1999) tarafından yapılan çalışmada saldırganlık şemaları gelişmiş olan ve diğerinin davranışı hakkında yanlış yüklemeler yapan çocukların saldırganlık eğilimlerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (akt. Taylor ve ark., 2007). Bilişsel bir kuram olan *Etiketleme kuramı* (Lemert, 1972; Labelling theory), diğerlerinin olumsuz tepkilerinin kişiyi daha fazla suça yönlendirdiğini öne sürmektedir. Ebeveyn ya da komşular tarafından sapkın olarak adlandırılmak bireyin algısını çarpıtarak kendisinin de sapkın imaj geliştirmesine ve bu olumsuz imaja uygun davranışlarla suça yönelmesine neden olmaktadır.

Burgess ve arkadaşları (1995), çocukların, örseleyici yaşantı durumlarında travmaya özgün davranış kalıpları (çabuk tepki verme, kaçınma, çaresizlik, yıkıcı davranışlar) geliştirdiğini ve bunların, oluşturan bilişsel şemalar yoluyla yetişkin yaşama taşındığını ileri sürmektedir. Bu çocukların erişkin dönemdeki ilişkilerinde çocukluktaki kötüye kullanma, saldırıya uğrama, şiddet ve örselenme sahnelerini yineleyici biçimde yaşadıkları düşünülmektedir. Diğer bir çalışma da çocukluk örselenme yaşantılarının da bireyin kendilik algısı üzerinde olumsuz etkileri bulunduğunu öne sürmektedir. (Loos ve Alexander, 1997).

Şemaların oluşumunda model alma ve gözleme yolu ile öğrenme, önemli süreçlerdir. Bu durum bizi, anti sosyal davranışa giden yolda *Sosyal Öğrenme Kuramlarını* incelemeye götürmektedir. Saldırganlığın içgüdü olduğunu öne süren kaynaklar (Lorenz, 1966), hayvanlarda görülen saldırgan davranışı hayatta kalma ve neslini devam et-

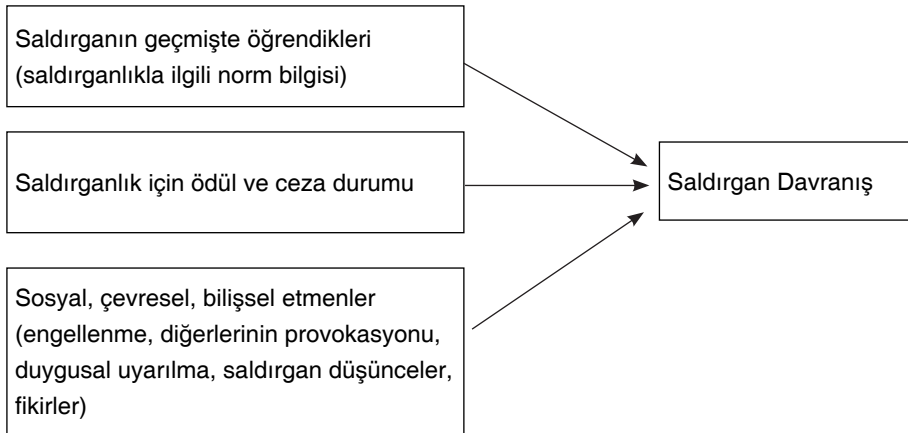
tirme nedeniyle oluştuğunu belirtmektedir. İnsanlarda görülen saldırgan davranışları belirleyen ana etmenin ise geçmişteki öğrenmeler olduğu öne sürülmektedir (akt. Miles ve Carey, 1997).

Sosyal Öğrenme Kuramı (Bandura, 1977, akt. Taylor ve ark., 2007,), saldırgan ve şiddet davranışların gözlenmesiyle davranış repertuarına alındığını belirtir. Yaşı küçük çocuklarda engellenmeyle ağlama, öfkenme gibi görülen davranışlar normal görülse de ilerleyen dönemlerde bireyden içtepi ve saldırganlık eğilimlerini kontrol altında tutmasını öğrenmiş olması beklenir. Öğrenme süreci, kişiye kızgınlık ve engellenme anında bile kime saldırgan olarak davranılabileceği (kardeş) kime davranılamayacağını (polis) öğretir. Sosyalleşmede en önemli sorun bu ayrımın iyi öğrenilememiş olmasıdır.

Öğrenme süreçlerinden biri *taklit* diğeri de *pekiştirme*dir. Bandura, Ross ve Ross, (1963) tarafından yapılan bir deneyde çocuklar, bir yetişkini Palyaço görünümüne sahip bir bebeğe şiddet uygularken seyretmişlerdir. Deneyin birinci aşamasında, ilk koşulda yetişkin, şişme bebeği yumruklamış, havaya fırlatmış ve tüm bunları yaparken “*ur başına*”, “*al sana*” diyerek bağırıştır. İkinci koşulda ise yetişkin, palyaço ve oyuncaklarla sessizce oynamıştır. Deneyin ikinci aşamasında, hem şiddet içeren sahneleri izleyen hem de izlemeyen çocuklar oyuncaklarla odada yalnız bırakılmışlardır. Şiddet dolu sahneleri izleyen çocuklar, yetişkin davranışlarının aynısını tekrar ederek saldırgan davranışlar gösterirken, şiddet içeren sahneleri izlemeyen çocuklar, sessizce oyuncaklarla ilgilenmişlerdir. Bir başka deneyde, çocuklara sekiz dakikalık Bobo adlı bir oyuncuğa vurulan bir film izletilirken kontrol grubuna bu film izletilmemiştir. Daha sonra hem filmi izleyen ve hem de izlemeyen (kontrol grubu) çocuklar, çeşitli oyuncakların ve filmde gördükleri Bobo isimli bebeğin bulunduğu bir odaya alınarak, davranışları gözlenmiştir. Deneyin üzerinden altı ay geçtikten sonra çocuklar, yeniden laboratuvar ortamına alınmışlar, yine aynı oyuncakların bulunduğu odadaki davranışları gözlemlenmiştir. Yetişkin ya da bir çocuk modelin oyuncakla saldırgan biçimde oynadığını izleyen çocuklar, görüntüleri izlemelerinin hemen ardından ve altı ay sonra aynı ortama yeniden getirildiklerinde, şiddeti taklit etmeye devam etmişlerdir. Kontrol grubundaki çocuklar ise iki durumda da saldırgan davranışlar göstermemişlerdir (Hicks, 1965). Her iki deneyde de taklit ve pekiştirme olgularının, anti sosyal davranışa giden yolda çocuk ve er-

gen üzerinde önemli derecede etkiye neden olabileceğine dair bilgiler sunulmaktadır.

Farrington (1991) mahkumlarla yapılan bir çalışmada, ebeveynin fiziksel cezayı sıklıkla kullanması ya da çok sert bir disiplin uygulamasının suça yönelimi arttırdığını ortaya koymaktadır. Sosyal öğrenme bakış açısından saldırganlık öğrenilen sosyal bir davranış olarak ele alınır. Saldırganlığa etkide bulunan farklı etmenler; saldırganın geçmişte öğrendikleri, saldırganlık için mevcut olan ödül ve cezalar ve sosyal, çevresel, bilişsel etmenler olarak belirtilmektedir. Şekil 1.1.'de sosyal öğrenme bakış açısından saldırgan davranışın etmenleri verilmektedir.

Şekil 1.1. Baron ve Byrne, 1987'den alınmıştır.

Davranışçı kuramın da öne sürdüğü gibi anti sosyal davranışlar ödüllendirildikçe ve pekiştireçlerle karşılandığında suçlu davranışa dönüşme sıklığı da artmaktadır (Heynes, 1996).

İnsanların hem kendilerinin hem de başkalarının davranışlarını açıklama biçimiyle ilgilenen *Yükleme kuramına* (Heider, 1957, akt. Taylor ve ark., 2007) göre diğerlerinin algılanan olumsuz hareketleri, kızgınlığı ortaya çıkarırken bu kızgınlık daha sonra düşmanca davranışın işlevi haline de gelmektedir. Graham ve ark. (1992) tarafından 44 Latin ve Afro-Amerikalı azınlık ergen grubunda yapılan çalışmada yazarlar, yüklemeye-duygulanım-davranış ilişkisini sınamışlar ve sonuç olarak

saldırgan çocukların sık sık uygun olmayan niyet yüklemeleri yaptıkları için her saldırganlık girişimlerinde kendilerini haklı gördüklerini bulmuşlardır. *Yanlı yüklemeler* daha sonraki saldırgan davranışa zemin oluşturmaktadır. Bram ve ark. (2003) tarafından yapılan, 41 çalışmanın meta analitik gözden geçirme çalışması, çocukların saldırgan davranışları ile arkadaşlarının niyetine yaptığı hasmane (düşmanca) yüklemeler arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Saldırgan davranış ile niyete düşmanca yükleme yapılma arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani çocuğun saldırgan davranışı, arkadaşının niyetini kötü, düşmanca olarak algıladığı zaman daha da artmaktadır.

Palmer ve Gough (2007), tarafında yapılan çalışmada suç işlemiş ve işlememiş iki grubun, çocuklukta ebeveynlerini nasıl algıladıkları incelenerek, suç davranışının nedensel atıfları arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Analizler sonunda, suç işlememiş katılımcıların, suç işlemişlere göre anne ve babalarını, daha sıcak ve koruyucu olarak algıladıkları bulunmuştur.

Ahlaki gelişim kuramları, suç ve anti sosyal davranışa giden yolda, bireyin *ahlak* gelişim evrelerini, bilişsel (Piaget ve Kohlberg), duygusal ve güdüsel (Freud) ve sosyal (Erikson) açılardan önemini vurgulayan evrelerle ele almaktadır (akt. Kağıtçıbaşı 1999). Anti sosyal davranışların, ahlak gelişimi bağlamında incelenmesi bireyin sosyalleşme sürecini mercek altına almaktır. Kohlberg'e (1984) göre ahlak, "*hak-haksızlık, doğru-yanlış, iyi-kötü*" konularında bilinçli yargılama ve karar vermeyi ve bu karar doğrultusunda davranışta bulunmayı kapsayan bilişsel bir yapıdır. Bir başka deyişle, bilişsel bir yetenek olan ahlak, bireyin kendisinin belirlediği ve aynı zamanda evrensel ilkeler ile örtüşebilecek düzeydeki ilkelere göre yargıda bulunma, kararlar alma ve bu doğrultuda da davranabilme yeteneğidir. Gander ve Gardiner (1993), ahlâkı; bilişsel, davranışsal ve duygusal olmak üzere üç temel yönünün olduğunu ileri sürerler. Bilişsel olarak insanlar, bir durumda yapılması ya da yapılmaması doğru olan şey hakkında düşünürler, akıl yürütürler ve kavramlar, değerler, tutumlar oluştururlar. Davranışsal olarak insanlar, kendi ahlâkî akıl yürütmeleriyle tutarlı olabilen ya da olmayabilen biçimlerde davranabilirler. Duygusal olarak insanların, neyin doğru neyin yanlış olduğuna ilişkin "*duyguları*" vardır ve bu duygular da düşüncelerine ve davranışlarına uygun düşebilir ya da düşmeyebilir (Gander ve Gardiner, 1993). Suç işleyen ve işlemeyen ço-

cukların düşünme becerileri ve ahlaki yargılarının incelendiği çalışmada, Çeliköz ve arkadaşları (2008), suç işleyen çocukların suç işlemeyen çocuklara göre daha içtepisel düşündükleri ve alt düzeyde ahlaki yargılarda bulduklarını öne sürmektedirler.

Belirli yaş döneminde, akran gruplarının, çocukların gelişimi üzerinde büyük etkiye sahip olmasını *Sosyal Kimlik Kuramı* (Taifel,1969) çevresinde inceleyebiliriz. Yapılanması olumlu akran gruplarının çocuğun topluma hızlı uyumuna katkısı bulunurken, olumsuz özellikleri baskın olan “çete” gruplarının, davranış bozukluklarını geliştirici ve pekiştirici özellikleri bulunmaktadır. Çocuklar, grup üyeliğinin gerektirdiği tüm davranışları çok düşünmeden belki de yalnızca gruptan ayrılmamak için kabul eder. Böylece suç olduğu düşünülen davranışlara kayması olasılığı artar. Grup, kimlik kazanmaya çalışan ergenin psikolojik açıdan güçlenmesine zemin oluştururken, grubun nasıl bir yapıya sahip olduğu ergenin suçlu davranışa yönelmesinde etkili olmaktadır. Whyte (1943)’nin 1930’larda Amerika’nın doğusunda büyük bir kentin varoşlarında gerçekleştirdiği alan çalışması olan “köşe başı toplumu” (*Street Corner Society*), resmi olmayan grup yapılarının oluşumu ve işleyişini göz önüne sermektedir. Whyte, ergenlerden oluşan bu sokak gruplarını gözlemlemiş ve grupların yapısı, oluşumu ve diğer gruplarla ilişkisi üzerine açıklamalarda bulunmuştur. O’na göre, bu sokak gruplarının oluşumunda altta yatan etmenler şu şekildedir;

1. Aynı kötü koşullar altındaki bireyler arasında etkileşime yol açan güdüsel faktörler.
2. Üyelerin statü ve rollere (lider-izleyen ilişkileri) sahip olduğu bir grup yapısının oluşumu ve işleyişi.
3. Üyelerin tümünü ilgilendiren meselelerde üyelerin davranışlarını düzenleyen grup standartlarının ya da normlarının oluşumu.
4. Grup yapısı (2) ve normları (3) bakımından grup üyeleri arasındaki etkileşimin sosyal etkilerinin belirginleşmesi ve daha kestirilebilir yönler kazanması.

Sherif ve Sherif (1996)’e göre, dev sosyo ekonomik sistemin ve sosyal organizasyonun kıyısında olmalarına rağmen sokak grupları kendi başlarına bırakılmışlardır ve onlar da yoksunluklarını giderme ve psikolojik güvenin esas koşullarından biri olan aidiyet duygusuna

ulaşma arayışında birbirlerine yakınlaşmaktadırlar. Bu kişiler arasında yeterli sürede etkileşim olduğunda, ortak güdüler ve problemler yoluyla, bir grup yapısı oluşmakta ve bu yapıyla etkileşim sürecinin yan ürünleri, sloganlar, adetler, gelenekler, değerler, jargonlar kendini göstermektedir. Bunları *sosyal norm* başlığı altında ele alabiliriz. Sosyal normlar beklenen hatta ideal davranışlara işaret ederler, yazılı değildir yine de üyelerin davranışlarını düzenler. Örneğin gençlik çetelerinin iyi üyeleri birbirlerini yabancılara özellikle de polise “*gammazlamazlar*” (Sherif ve Sherif, 1996). Bir kimlik elde etme ya da ait olma duygusuyla bir gruba ait olma yolunda, olumlu sosyal davranış gösteren akranlardan uzaklaşarak, anti sosyal davranışa eğilimli akran ilişkileri kurmak, ergenin suça yönelim olasılığını arttırdığı görülmektedir.

“*Sosyal Psikoloji*”nin anti sosyal davranışı açıklamaya ilişkin önemli kuramları ile harmanlandığı düşünülen, anti sosyal davranışa neden olan etmenlere odaklanan modeller (Andrew ve Bonta, 2003; Bruce, 2006), anti sosyal davranış gelişimi açısından risk durumlarını ortaya koymaktadır.

Anti Sosyal Davranış Risk Modeli

Krech ve Crutchfield (1967), biyolojik ve psikolojik yapının, fiziksel çevrenin ve daha önemlisi sosyal çevrenin bireyde engelleme yaratan potansiyel etkenler olduğunu, bu etkenlerin yaratacağı engellenme, bireyin amacına erişememesi sonucunda gerginlik ve uyumsuzluk sonuçlarıyla saldırgan davranışın ortaya çıktığını öne sürmüşlerdir.

Bruce (2006), saldırgan çocukların davranışları ve demografik özellikleri birbirine benzese de aslında homojen bir grup olmadıklarını, bazı ergenlerin, kronik olarak suç işlemeye eğilimli olduklarını öne sürmektedir. Ergenler, gelişimlerinin erken dönemlerinde anti sosyal davranışlar gösterirken, sıklıkla suça bulaşır ya da suçlu davranışında bulunurlar (Moffitt, 1993; Patterson ve ark., 1998).

Bruce (2006), çalışmasında risk etmenlerini biyolojik, psikolojik, sosyal riskler olmak üzere üç ana başlık altında incelemektedir (Tablo 1.1.). Anti sosyal davranışlar üzerinde biyolojinin etkisi sıklıkla ihmal edilse de yatkınlığın temelini oluşturması açısından önemlidirler. Her

bir etmenin, anti sosyal davranış üzerindeki etki büyüklüğü, bireyin yaşam evrelerine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, çocukluk döneminde ailenin etkisi, ergenlik döneminde ise akran etkisi daha önemli hissedilecektir. (Moffitt, 1993).

Risk alanı	Doğum	0-5 yaş Erken çocukluk	6-12 yaş Orta çocukluk	12-18 yaş Ergenlik	Etki Büyüklüğü
1. Biyolojik/Biyososyal Riskler					
Erkek cinsiyeti	X	X	X	X	***
Genetik yatkınlık	X	X	X	X	***
Doğum komplikasyonu	X	X	X	X	*
Doğum sonrası problemler	X	X	X	X	*
Düşük düzey fizyolojik uyarım	X	X	X	X	***
Nörotranmitter işlevsizliği (disfonksiyonu)	X	X	X	X	**
Hormonal etmenler		X	X	X	*
Erken buluş (kızlarda)				X	*
2. Psikolojik etmenler					
2.1 Erken Çocukluk Kişilik ve Davranışsal Riskler					
Düşük zeka düzeyi	X	X	X	X	**
Konuşma problemleri		X	X	X	*
Zayıf yönetim fonksiyonları		X	X	X	***
Gelişimsel gecikme		X	X	X	*
Zor mizaç / olumsuz duygulanım	X	X	X	X	***
Dürtüsellik		X	X	X	***
Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun bulunması		X	X	X	***
Risk alma ve uyarın ihtiyacı		X	X	X	**
Suçluluk duygusunun olmaması		X	X	X	***
Empati olmaması		X	X	X	***
Bağlanma problemleri		X	X	X	***
Anti sosyal davranışların erken dönem başlangıcı		X	X	X	***
2.2 Sosyal Biliş ve Tutumlarda Risk					

Saldırganlık eğilimli sosyal bilgi işleme		X	X	X	***
Problem çözme ve başatme yetersizliği			X	X	***
Gerçek olmayan öz-etkinlik			X	X	*
Sapkın tutumlar/sapkın kültür ile kendini kimliklendirme			X	X	***
3. Sosyal Riskler					
3.1 Aile Riskleri					
Fakirlik/Düşük SED	X	X	X	X	***
Düşük düzey ebeveyn eğitimi	X	X	X	X	**
Etnik durumlar (bazı ülkelerde)	X	X	X	X	***
Ergen anne	X	X	X	X	**
Tek ebeveyn olma	X	X	X	X	*
Geniş aile	X	X	X	X	*
Boşanma/ayrılma		X	X	X	*
Bakımveren değişim sıklığı		X	X	X	**
Ebeveyn işsizliği	X	X	X	X	*
Ebeveyn suçluluğu	X	X	X	X	***
Ebeveyn fiziksel istismarı	X	X	X	X	**
Ebeveyn akıl rahatsızlığı	X	X	X	X	*
Ebeveynler arası uyumsuzluk ve çatışma hali		X	X	X	**
Çocuğun ihmali ve ebeveyn sıcaklık yoksunluğu		X	X	X	***
Taciz		X	X	X	***
Fiziksel ceza		X	X	X	**
Yetersiz disiplin ve yönetim			X	X	***
Yüksek düzey aile stresi		X	X	X	**
Sosyal izolasyon ve desteğin olmaması		X	X	X	**
Sapmayı destekleyen aile tutumları			X	X	**
Kardeşin suça eğilimi			X	X	**
3.2 Yaşam Tarzı Riskleri					
Yapılandırılmamış boş zaman aktivitesi			X	X	**
Şiddet içerikli medya tüketimi		X	X	X	**
Alkol kullanımı			X	X	***
İlaç bağımlılığı				X	***
İlaç taşıyıcılığına bulaşma				X	***

Silah taşıma				X	***
Sağlığı tehdit eden diğer davranışlarda bulunma				X	**
Mesleki beceri yoksunluğu / İşsizlik				X	**
3.3 Okulla İlgili Riskler					
Başarı problemleri			X	X	***
Düşük motivasyon/düşük okula bağlılık duygusu			X	X	**
Okuldan kaçma			X	X	**
Sık okul değiştirme			X	X	**
Okulu bırakma				X	***
Ebeveynin okula düşük ilgisi			X	X	**
Okul iklimi			X	X	*
Diğer anti sosyal çocuklar			X	X	**
3.4. Akran Grup Riskleri					
Arkadaşın reddi		X	X	X	*
Düşük olumlu sosyal kontak		X	X	X	**
Suç karşılaşması durumunun olması			X	X	***
Çete üyeliği				x	***
3.5.Toplum ve Komşulara İlişkin Riskler					
Diğer problemlili aileler			X	X	**
Organize olamayan komşular			X	X	*
Şiddet ve madde bağımlı çevre			X	X	**
Suça kolay erişim			X	X	*

Tablo 1.1.

*** Orta üstü etki ** Düşük etki düzeyi

* Çok düşük etki düzeyi/yeterince tekrarlanmamış. (Bruce, 2006).

Risk etmenleri incelendiğinde, sosyal, psikolojik ve biyolojik etmenlerin, davranış problemlerine yol açtığı, okulla ilgili risklerin ve arkadaş etkisinin de anti sosyal davranışın gelişmesi üzerinde etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, çocuğun yaşadığı çevre, sapkın yaşam tarzı ve tutumları da diğer risk etmenleri arasındadır.

Suçlu davranışa yol açan etmenler üzerinde duran diğer bir model (Andrew ve Bonta, 2003) bireyin kendi hayatındaki risk faktörlerinin

varlığıyla suçlu davranış eğilimi gösterme olasılığını arttıracakını öne sürmektedir. Modelde, kişilik özellikleri ve çevresel durumlara dayanan risk etmenleri altı kategoride toplanmaktadır:

1. Anti sosyal davranışlar için erken başlangıç yaşı
2. Olumsuz ebeveyn ve aile deneyimleri (örneğin; sert ve bozuk disiplin, düşük aile uyumu, ebeveyn suçluluğu)
3. Suç aktivitesine yönlendiren kişilik özellikler (örneğin; dürtülerine hâkim olamama, saldırgan enerji, problem çözme yeteneklerinden mahrum olma)
4. Okul hayatında başarısızlık ve mesleki başarıda yetersizlik
5. Suç teşkil etmeyen akran beraberliklerden soyutlanma
6. Anti sosyal tutumlar, değerler ve inançlar.

Andrew ve Bonta'nın modeli, suç aktivitelerine yönelen ergen bireylerin gelişimini etkileyen etmenlerin farklılık gösterdiğini ve bu bireylerin karşılıklı ilişkilerinin karmaşa yaşadığını da kabul etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bruce (2006) ve Andrew ve Bonta (2003) tarafından öne sürülen modeller, davranışa yol açan etmenler üzerinde durmakta, risk etmenlerini biyolojik açıdan ele alırken psikolojik ve çevresel durumlar çerçevesinde de inceleme yapmaktadır. Her iki modelde de "*Sosyal Psikoloji*" kuramlarından yola çıkarak, anti sosyal davranış ve suça eğilim riskini ölçen maddelerin bulunması, anti sosyal davranışların etkin sağaltımı için destekleyici ve kalıcı risk etmenlerini, sosyal psikolojik kuramlar çerçevesinde öne çıkarma gerekliliğini doğurmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramlarının öne sürdüğü taklit ve pekiştirme, aile yaşantılarının önemini ortaya koymaktadır. Aile eğitim merkezlerinde ebeveynlerin bu konuda eğitilmesi, pratik yaptırılması ve sorunlarına destek olacak uzmanlara ulaşabilmeleri önemlidir. Bilişsel kuramlar, bize saldırganlık eğilimli sosyal bilgiyi işlediğimizi, şemalarımıza yerleştikten sonra şiddet davranışının daha kolay ortaya çıkabileceğinin ipuçlarını vermektedir. Benlik algısı, çocukluk ve ergenlik

döneminde gerçek olmayan öz-etkinlik, problem çözme ve baş etme mekanizmalarını geliştirme için yapılacak sağaltım çalışmalarında öne çıkarılması gereken bir kavramdır. Anti sosyal davranışların, ahlak gelişimi bağlamında incelenmesi bireyin sosyalleşme sürecini mercek altına alırken, çocuk yetiştirme konusunda farklı bir bakış açısıyla bakmamızı sağlamaktadır.

Sosyal psikolojinin grup olgusuna dayanarak öne sürdüğü akran grupları, ergen grup yapıları, olumlu kimlik edinme gereksinimi, suça giden yolda yalnızca bireye değil, akran grubunun da önemli bir etmen olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle ergen grubunun gelişimsel özelliği olan akran yaşantısı, olumlu toplumsal ortamları ve temasları yaratacak mahalli pratiklerin çoğaltılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Buraya kadar aktardığımız tüm bilgiler ışığında, yasalar önünde suçlu davranışa giden yolun aslında uzun bir sürede geliştiğini öne sürebiliriz. Bir çocuğun ya da ergenin bir suçu işlemiş olması onun birçok evreden geçerek bu noktaya geldiğini göstermektedir. Aile yapısı, örselenme yaşantısının bulunması, sosyal ortam, kolektif etkileşim, durumsal etmenler, öğrenme, kişilik yapısı, kendilik algısı, şemaları, ahlak gelişimi ya da atıfları bireyi suça götürmede birer kapı gibidirler. Çocuk yetiştirme olgusunu bir yapı olarak görürsek, bu yapı içinde aile, kurumlar (eğitim, sağlık gibi) ve toplumun her biri, birer katmanı oluşturur. Her katmanın çocuk yetiştirme üzerine farklı işlevi, farklı doğurguları bulunmaktadır ve her bir katmandan kaçarak bireyin ceza infaz kurumuna kadar gelmesi bir süreci gerektirir. Ergenin cezaevinde bulunması, onun o anda gerçekleştirmiş olduğu bir aşırma suçundan değildir aslında. Ergen, gerçekte o suç davranışını göstermeden çok önce, böyle bir davranışı gerçekleştirebileceğinin sinyallerini aileye, topluma ve kurumlara, yaşantısı içinde yukarıda söz ettiğimiz kuramlar ve yansımaları sonucu göstermiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, tek başına bir faktörün etkisi küçük olsa bile diğer faktörlerle toplanması durumunda anti sosyal davranış gösterme riskini arttırdığıdır. Doğal önleyici etmenler ya da profesyonel müdahale programları, zincirin kırılmasını önleyerek risk yönetimine katkıda bulunmaktadır. Her bir birey açısından risk faktörleri tek tek ele alınarak önleyici ve müdahale edici sağaltımların yapılması olumlu sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

Çocuğun yargılanmasının amacı onu cezalandırmak değildir. Tersine çocuğu suça iten nedenleri tespit etmek, menfi şartlardan onu uzaklaştırmak, toplumla uyumlu bir beraberlik yaşamasını sağlamaktır (Uluğtekin, 1991). Bu açıdan bakıldığında suçun önlenmesi ya da azaltılması için atılacak en önemli adım, çocuk yetiştirmenin önemini kavramanın yanı sıra, *rehberlik hizmeti görmesi gereken bireyleri, risk alanları ile tam zamanında belirlemek ve uygun rehberliği almalarını sağlamanın yararlı olacağı düşünülmektedir*

KAYNAKLAR

- Andrew & Bonta (2003) *Psychology of Criminal Conduct*, Cincinnati, OH: Anderson Publishing.
- Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A., (1963) İmitation of film-mediated aggressive model, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 3-11.
- Baron, R.A. & Bryne, D., (1987) *Social Psychology: Understanding Human Interaction* (5. basım) Allyn ve Bacon.
- Berkowitz, L. & LePage, A. (1967). Weapons as aggression-eliciting stimuli. *Journal of Personality and Social Psychology*, 7, 202-207.
- Bram O. , Veerman, J.W., Koops, W., Bosch, J.D. & Monshouwer, H.J., (2003) Hostile attribution of intent and aggressive behavior: A meta-analysis, *Child Development*, 73 (3), 916-934.
- Bruce, F. (2006) *Children Who Commit Acts Of Serious Interpersonal Violence: messages For Best Practice* (Edit. Hagell & Jeyarajah-Dent) Jessica Kingsley Pub.
- Burgess, A.W., Hartman, C.R. & Clements P.T. Jr. (1995). Biology of memory and childhood trauma, *Journal of Psychosocial Nursing Mental Health Service*, 33(3), 16-26.
- Çeliköz, N.,Seçer, Z., Durak T., (2008) Suç İşleyen Ve İşlemeyen Çocukların Düşünce Becerileri ve Ahlaki Yargılarının İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 35 -350.
- Evrin, S. (1970) *Psikoloji Açısından Suçluluk Sorunu ve Psiko Sosyolojik İzahı Denemesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Farrington, D.P. (1991) Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later-life outcomes. In D.J. Pepler, & K. H. Rubin (Eds.), *The Development And Treatment Of Childhood Aggression* (5-

- 29).Hillsdale,NJ:Erlbaum.
- Frodi, A. (1975) The effect of exposure to weapons on aggressive behavior from a cross-cultural perspective, *International Journal of Psychology*, 10 (4), 283-292.
- Gander, M.J. & Gardiner, H.W. (1993) *Çocuk ve ergen gelişimi*, (Yayıma Hazırlayan B. Onur), İmge Kitabevi.
- Graham, S., Hudley, C. & William S. E. (1992) Attributional and emotional determinants of aggression among African-American and Latino young adolescents *Developmental Psychology*, 28 (4) 731-740
- Hergenhahn, B. R. ve Olson, Matthew, H. (1994). *An Introduction to Theories of Learning*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice hall.
- Hicks, D.J. (1965) Imitation and retention of film-mediated aggressive peer and adult models, *Journal of Personality and Social Psychology*, 2, 97-100.
- Jessor, R. (1991) Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12, 597-605.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim, 10. Basım
- Kaner, S. (1991) Anti sosyal davranış eğilimi envanteri geliştirilme çalışmaları, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*.
- Kohlberg, L. (1984) *The Psychology of Moral Development: The Nature And Validity Of Moral Stages*, San Francisco:Harper & Row.
- Krech, D. Crutchfield, R.S. (1967) *Sosyal Psikoloji: Teori ve Sorunlar*, Sevinç Matbaası, Ankara, 81-82.
- Lemert, E.M. (1972) *Human Deviance, Social Problems and Social Control* (2. basım). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Loos, M. E. & Alexander, P. C. (1997) Differential effects associated with self reported histories Of abuse and neglect in a collage sample. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 340-360.
- Markus, H. (1983) Self-knowledge:an expended view, *Journal of Personality*, 51, 543-565.
- Miles, D.R. & Carey, G. (1997) *Genetic and Environmental Architecture of Human Aggression*, 72 (1), 207-217.
- Moffitt, T.E. (1993) Adolescence-limited and life course-persistent anti social behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.

- Palmer E. J. & Gough, K. (2007). Childhood experiences of parenting and causal attributions for criminal behavior among young offenders and non-Offenders, *Journal of Applied Social Psychology*, 37 (4), 790-806
- Patterson, G.R., Forgatch, M.S., Yoerger, K. & Stoolmiller, M. (1998) Variable that initiate and maintain an early onset trajectory for juvenile offending, *Development and Psychopathology*, 10,531-547.
- Sherif, M. & Sherif, C.W. (1996) *Sosyal Psikolojiye Giriş I-II*, Sosyal Yayınlar,
- Taylor S.E., Peplau, L.A. & Sears, D. O. (2007) *Sosyal psikoloji* (Çeviren, A. Dönmez) İmge.
- Uluğtekin, S. (1991) *Hükümlü Çocuk ve Yeniden Toplumsallaşma*, Bizim Büro, Ankara.
- Whyte, W.F. (1943). *Street corner Society: The Social Structure of Italian Slum*. Chicago: The University of Chicago Pres.